

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران
معاونت بررسی‌های اقتصادی

جابه‌جایی بین‌بخشی؛ عامل موثر در افزایش بهره‌وری در بنگاه‌ها

تخصیص مجدد عوامل تولید از بخش‌های با بهره‌وری پایین‌تر به بخش‌های با بهره‌وری بالاتر، به عنوان یکی از محرک‌های اصلی رشد کلی بهره‌وری به ویژه در بسیاری از بازارهای نوظهور و اقتصادهای در حال توسعه شناخته شده و حدود دو پنجم رشد کل بهره‌وری نیروی کار در این اقتصادها را بین سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۷ به خود اختصاص داده است. در اقتصادهای در حال توسعه و بازارهای نوظهور بهره‌وری در بخش کشاورزی به عنوان بخشی با کمترین بهره‌وری، ۸۵ درصد پایین‌تر از متوسط کل بهره‌وری است. این بخش، کمتر از ۱۰ درصد کل ارزش افزوده و حدود ۳۰ درصد اشتغال در اقتصادهای در حال توسعه و بازارهای نوظهور را تشکیل می‌دهد. از طرف دیگر، رشد بهره‌وری در بخش خدمات منبع اصلی رشد کلی بهره‌وری در این اقتصادها در دوره پس از بحران مالی جهانی بوده است. بین سال‌های ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۷ با کم‌شدن شکاف بهره‌وری بین بخش‌های گوناگون اقتصادی، افزایش بهره‌وری ناشی از تخصیص مجدد نیروی کار، کند شده است. در شرایط فعلی، همه‌گیری کووید-۱۹ به واسطه اعمال محدودیت‌های گسترده، می‌تواند مجدداً جابجایی نیروی کار از بخش‌های با بهره‌وری پایین‌تر به سمت بخش‌های با بهره‌وری بالاتر را کندتر کند و نه تنها بر بهره‌وری درون بخشی بلکه بر بهره‌وری بین بخش‌ها نیز اثر گذاشته و رشد کلی بهره‌وری را کاهش دهد.

تهیه‌کننده: طاهره کریمی دستتایی

شهریورماه ۱۳۹۹

➤ چکیده

تخصیص مجدد نیروی کار بخشی - جابجایی نیروی کار از بخش های با بهره‌وری پایین‌تر به سمت بخش‌های دارای بهره‌وری بالاتر - حدود دو پنجم رشد کل بهره‌وری نیروی کار در کشورهای در حال توسعه و نوظهور (EMDEs) را بین سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۷ به خود اختصاص داده است. بین سال‌های ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۷ با کم شدن شکاف بهره‌وری بین بخش‌های گوناگون اقتصادی، افزایش بهره‌وری ناشی از تخصیص مجدد نیروی کار، کند شده است. در شرایط فعلی، اختلالات ناشی از بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ ممکن است این کاهش را تشدید کند. چراکه، همه‌گیری کووید-۱۹ می‌تواند مجدداً جابجایی نیروی کار را کندتر نماید. در این شرایط، محدودیت‌های گسترده جابه‌جایی که توسط دولت‌ها برای مقابله با بیماری همه‌گیر وضع شده به همراه محدودیت‌هایی که در این شرایط توسط خود افراد تحمیل شده، نه تنها می‌تواند به واسطه تأثیرات آن بر روی سلامت، مدل‌های کسب و کار و شیوه‌های کاری، منجر به آسیب به بهره‌وری درون بخشی شده، بلکه ممکن است بهره‌وری بین بخش‌ها و دستاورد حاصل از آن در رشد بهره‌وری را نیز کاهش دهد. در میان مدت، اقدامات سیاستی برای بهبود بهره‌وری در بخش کشاورزی، از جمله اقدامات برای تقویت زیرساخت‌ها و بهبود وضعیت حقوق مالکیت زمین و اقدامات برای تسهیل در تخصیص مجدد نیروی کار به سایر بخش‌ها، می‌تواند در افزایش بهره‌وری موثر باشد.

➤ معرفی

- تخصیص مجدد عوامل تولید به بخش‌های با بهره‌وری بالاتر، از مدت‌ها قبل به عنوان یکی از محرک‌های اصلی رشد کلی بهره‌وری و به عنوان منبع اصلی رشد بهره‌وری در فرایند صنعتی شدن به ویژه در بسیاری از بازارهای نوظهور و اقتصادهای در حال توسعه مانند جنوب صحرای آفریقا و شرق آسیا و اقیانوسیه شناخته شده است. پس از چند دهه تخصیص مجدد نیروی کار از کشاورزی به سایر بخش‌ها، این بخش در سال ۲۰۱۷، ۳۰ درصد اشتغال در کشورهای در حال توسعه و نوظهور - در مقایسه با سهم ۵۰ درصدی آن در دو دهه قبل - را از آن خود کرده است. همچنین در سال ۲۰۱۷، کمتر از ۱۰ درصد ارزش افزوده نیز متعلق به این بخش بوده است. با این حال، در کشورهای با درآمد پایین (LIC) ، بخش کشاورزی هنوز بیش از ۶۰ درصد اشتغال را به خود اختصاص داده است، که این موضوع تا حدودی میزان بهره‌وری پایین در این کشورها را نشان می‌دهد.

- پس از رشد سریع بخش‌های خدماتی در کشورهای در حال توسعه و نوظهور در دو دهه گذشته، در سال ۲۰۱۷ بخش خدمات حدود ۴۰ درصد از اشتغال را به خود اختصاص داد، با این وجود هنوز سهم آن در اقتصادهای نوظهور و در حال توسعه از سهم آن در اقتصادهای پیشرفته (۷۵ درصد) کمتر است. رشد بهره‌وری در بخش خدمات، منبع اصلی رشد کلی بهره‌وری در کشورهای در حال توسعه و نوظهور در دوره پس از بحران مالی جهانی بوده که تقریباً دو سوم رشد بهره‌وری کل در کشورهای در حال توسعه و نوظهور (در مقایسه با سهم یک پنجمی بخش صنعت(ساخت)) و بیش از نه دهم رشد بهره‌وری در کشورهای کم درآمد را به خود اختصاص داده است. افزایش بهره‌وری ناشی از تخصیص مجدد عوامل تولید پس از سال ۲۰۰۸ کاهش یافته که علت آن کاهش شدید رشد بهره‌وری کشورهای در حال توسعه و نوظهور بوده است. گزارش حاضر به بررسی اطلاعات ارزش افزوده و اشتغال ۱۰۳ کشور (۳۴ کشور پیشرفته و ۶۹ کشور در حال توسعه که ۹ کشور آن دارای کمترین درآمد هستند) در ۹ بخش اقتصادی طی سال‌های ۱۹۷۵ الی ۲۰۱۷ می‌پردازد. در این گزارش،

^۱emerging market and developing economies
^۲Lower Income Countries

معاونت بررسی های اقتصادی

شکاف‌های بزرگ بهره‌وری در این بخش‌ها و همچنین در بین کشورها بررسی می‌شود. بخش‌های مورد بررسی در این گزارش به شرح جدول ۱ آمده است.

جدول ۱- طبقه‌بندی ۹ بخش مورد بررسی گزارش		
ردیف	نام بخش	شرح بخش
۱	کشاورزی	کشاورزی، جنگلداری و ماهیگیری
۲	معادن	استخراج معدن
۳	صنعت(ساخت)	صنعت (ساخت)
۴	آب،برق،گاز (صنایع همگانی)	برق، گاز ، بخار و تهویه مطبوع
۵	ساختمان	ساختمان
۶	خدمات تجاری	تجارت عمده و خرده فروشی؛ تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت؛ فعالیتهای اقامتی و خدمات غذایی
۷	خدمات حمل و نقل	حمل و نقل و انبارسازی، اطلاعات و ارتباطات
۸	تامین مالی و خدمات کسب و کار	فعالیت‌های مالی و بیمه‌ای، فعالیت‌های املاک و مستغلات، فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی؛ فعالیت‌های خدمات اداری و پشتیبانی
۹	سایر خدمات	اداره امور عمومی؛ امنیت اجتماعی؛ آموزش؛ بهداشت طو فعالیت‌های اجتماعی؛ هنر، سرگرمی و تفریح؛ سایر فعالیت‌های خدماتی، فعالیت‌های خانوارها به عنوان کارفرما، فعالیت‌های تولید کالاها و خدمات در خانواده‌ها برای استفاده شخصی. فعالیت‌های سازمان‌ها و ارگان‌های خارج از کشور

منبع: OECD; United Nations; بانک جهانی؛ APO; EASD; GGDC; ILO; KLEMS

➤ شکاف بهره‌وری بخشی

بهره‌وری به طور گسترده‌ای در بخش‌های گوناگون اقتصادی متفاوت است و این موضوع نشان دهنده پتانسیل زیاد تغییر عوامل تولید در افزایش بهره‌وری است. بهره‌وری در بخش معدن معمولاً بالاست زیرا این بخش بسیار سرمایه‌بر بوده و تحت سلطه شرکت‌های بزرگ جهانی قرار دارد. به نظر می‌رسد بهره‌وری در کشاورزی تا حدودی به دلیل نسبت بالای مالکان خرد و مزارع خانوادگی در کمترین میزان ممکن قرار دارد. در میان زیرمجموعه‌های بخش خدمات، بخش خدمات تجاری بهره‌وری کمتری از بخش صنعت (ساخت) دارد (نمودار ۱). به طور متوسط در کشورهای در حال توسعه و نوظهور، بهره‌وری در بخش کشاورزی (که دارای کمترین میزان بهره‌وری است)، ۸۵ درصد پایین‌تر از متوسط کل بهره‌وری است. در اقتصادهای پیشرفته، این تفاوت بطور قابل توجهی کمتر است. با گذشت زمان، شکاف بهره‌وری بین بخش کشاورزی و سایر بخش‌های با بهره‌وری بالاتر کاهش یافته است. شکاف بهره‌وری در بخش‌های با بهره‌وری بالاتر (نسبت به بهره‌وری در کشاورزی)، در کشورهای در حال توسعه و نوظهور از ۳۵۰ درصد در سال ۱۹۹۵ به ۳۱۰ درصد در سال ۲۰۱۷ و در کشورهای با درآمد پایین، از ۵۰۰ درصد در سال ۱۹۹۵ به ۴۰۰ درصد در سال ۲۰۱۷ کاهش یافته است. تفاوت‌های گسترده بهره‌وری بخشی در بین کشورها نیز قابل توجه است. بهره‌وری در کشورهای در حال توسعه و نوظهور و همچنین در کشورهای با درآمد پایین، در همه بخش‌ها از بهره‌وری اقتصادهای پیشرفته کمتر است. بهره‌وری کشاورزی در کشورهای در حال توسعه و نوظهور ۲۰ درصد بهره‌وری در اقتصاد پیشرفته است. تا حدودی، این فاصله بیانگر انطباق آهسته تکنولوژی در بخش کشاورزی در برخی از فقیرترین کشورهای در حال توسعه و نوظهور است که تمایل بیشتر به مالکیت خرده مالکان و مزارع خانوادگی دارند. در معدن، جایی که تولید توسط تعدادی شرکت بزرگ در سطح جهان انجام می‌شود، شکاف بهره‌وری در سال ۲۰۱۷ بطور قابل توجهی محدودتر شده است (حدود ۷۰ درصد). شکاف بهره‌وری

معاونت بررسی های اقتصادی

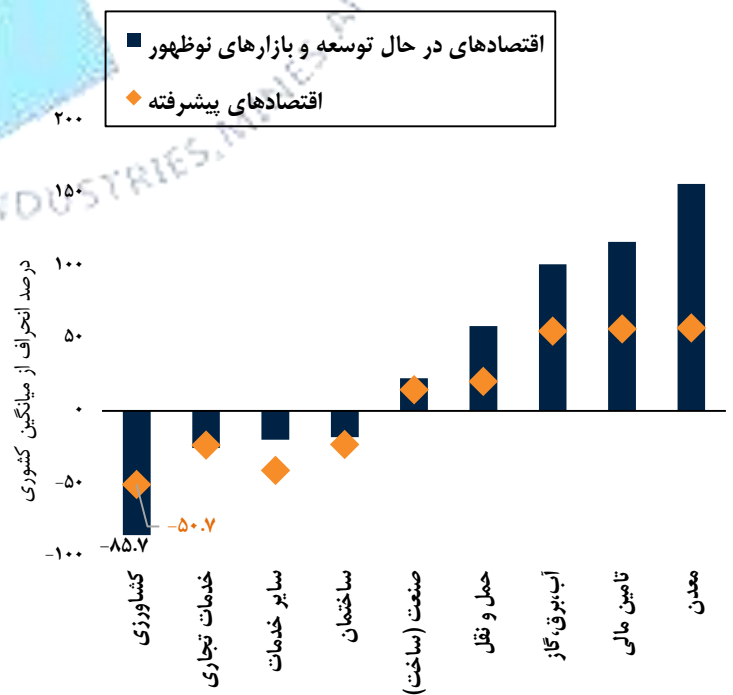
اقتصادهای پیشرفته و اقتصادهای در حال توسعه و نوظهور فقط اندکی کاهش یافته و حتی در برخی موارد، این شکاف در کشاورزی، صنعت (ساخت) و آب، برق و گاز، افزایش یافته است.

در اقتصادهای پیشرفته سهم اشتغال کشاورزی برای چند دهه اندک بوده و همچنان رو به کاهش است، سهم اشتغال بخش صنعت ساخت نیز از ۱۹۷۵ تا ۲۰۱۷ کاهش یافته در حالی که سهم اشتغال بخش خدمات همچنان در حال افزایش است. در کشورهای در حال توسعه و نوظهور، سهم اشتغال بخش کشاورزی از سال ۱۹۷۵ تا ۲۰۱۷، تقریباً نصف شده، اما در کشورهای با درآمد پایین سهم بخش کشاورزی از اشتغال همچنان سهم بزرگی است. علاوه بر این، سهم اشتغال بخش صنعت ساخت و بخش خدمات تجاری در کشورهای در حال توسعه و نوظهور از سال ۱۹۷۵ تا ۲۰۱۷ افزایش یافته است (نمودار ۳).

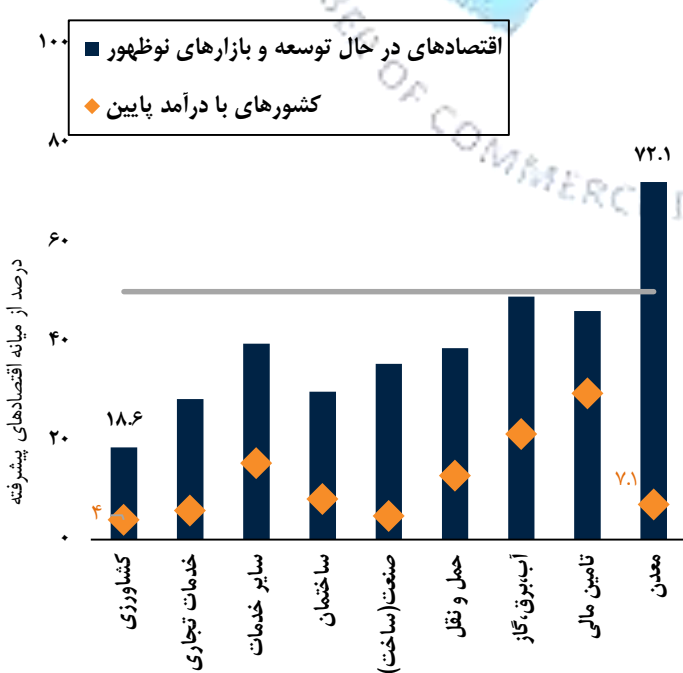
در اقتصادهای پیشرفته در طول دوره ۱۹۷۵ الی ۲۰۱۷، سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی بسیار اندک بوده و در طول دوره مذکور کاهش یافته است. سهم ارزش افزوده بخش صنعت ساخت و بخش خدمات تجاری نیز در این مدت با کاهش مواجه شده است. در مقابل، سهم ارزش افزوده بخش تامین مالی و بخش سایر خدمات روبه افزایش بوده است (نمودار ۴). سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی در اقتصادهای در حال توسعه و نوظهور، از سهم آن در اقتصادهای پیشرفته بسیار بالاتر بوده، اما در طول دوره ۱۹۷۵ الی ۲۰۱۷ این سهم روند کاهشی داشته است. سهم ارزش افزوده بخش صنعت ساخت در اقتصادهای در حال توسعه و نوظهور در دوره ۱۹۷۵ الی ۲۰۱۷ اندکی افزایش یافته و از ۲۱٫۲ درصد به ۲۲٫۳ درصد رسیده است (نمودار ۴).

نمودارهای ۱ و ۲ شکاف بهره‌وری در بخش‌های گوناگون اقتصادی و نمودارهای ۳ و ۴ ترکیب اشتغال و ارزش افزوده به تفکیک بخش‌های گوناگون را بر حسب اقتصادهای پیشرفته، در حال توسعه و کم درآمد نشان می‌دهند.

نمودار ۱- شکاف بهره‌وری نسبت به متوسط بهره‌وری بین بخشی، ۲۰۱۷

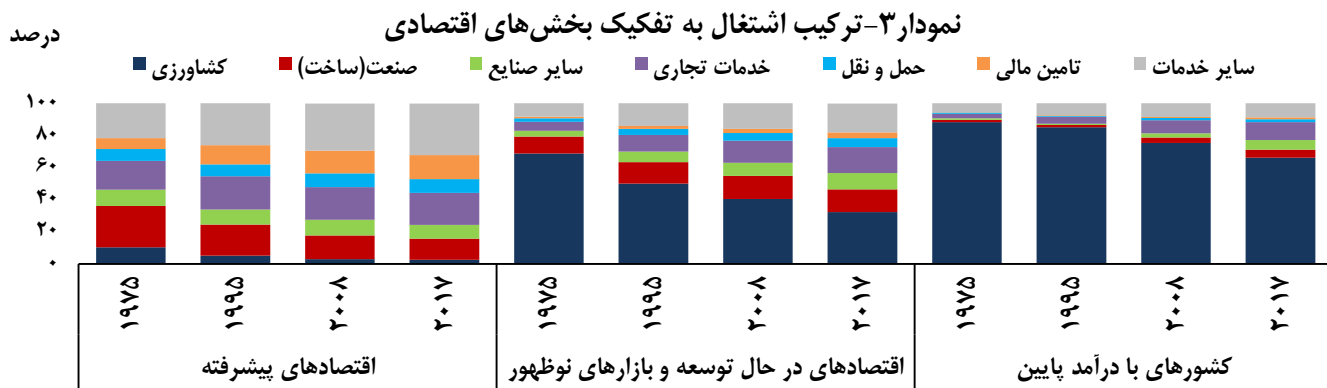

نمودار ۲- شکاف بهره‌وری نسبت به میانه بهره‌وری اقتصادهای پیشرفته، ۲۰۱۷

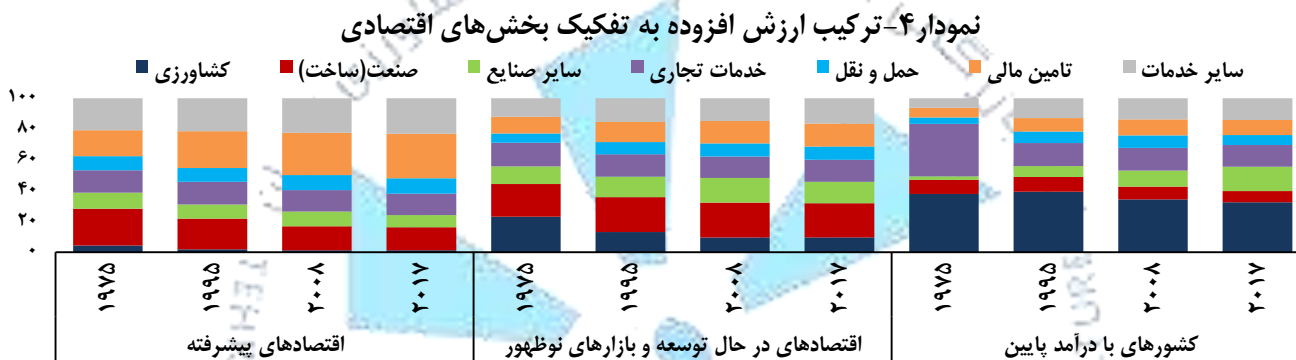

معاونت بررسی های اقتصادی

درصد

منبع: OECD; United Nations; بانک جهانی؛ منابع ملی؛ APO; EASD; GGDC; ILO; KLEMS

- نمونه شامل ۹۴ کشور در سال های ۱۹۹۵-۹۹ و ۱۰۳ کشور سال های ۲۰۰۳-۱۷ است. "تامین مالی" شامل خدمات کسب و کار می شود. "سایر خدمات" شامل خدمات دولتی و فردی می شود. "سایر صنایع" شامل معدن، آب، برق، گاز و ساختمان است. متوسط بهره‌وری نیروی کار ارزش افزوده ایجاد شده به ازای هر کارگر بر پایه اطلاعات سال ۲۰۱۷ است.

➤ رشد بهره‌وری بخشی

رشد ناهمگون بهره‌وری بخشی: در جدیدترین دوره مورد بررسی، ۲۰۱۷-۲۰۱۳، بخش‌هایی که دارای سریعترین رشد بهره‌وری در کشورهای در حال توسعه و نوظهور بودند، شامل بخش کشاورزی، خدمات تجاری و حمل و نقل هستند که نرخ رشد سالانه آن بین ۱٫۵ تا ۳ درصد بوده است. این رشد با دوره قبل از بحران مالی ۲۰۰۸-۲۰۰۳، یعنی زمانی که صنعت (ساخت) بخشی با رشد بالای بهره‌وری بوده، تفاوت زیادی دارد. رشد بهره‌وری در هر دو دوره در بخش تامین مالی و در دوره اخیر در بخش معدن و سایر خدمات تقریباً صفر یا منفی بوده است (نمودار ۶). در اقتصادهای پیشرفته، رشد بهره‌وری پس از سال ۲۰۱۳ در معدن و صنعت (ساخت) شدیدترین و تقریباً در خدمات تامین مالی و سایر خدمات صفر بوده است (نمودار ۵).

کاهش رشد بهره‌وری بخشی: در کشورهای در حال توسعه و نوظهور رشد بهره‌وری در دوره پس از بحران (۲۰۱۳ الی ۲۰۱۷) نسبت به نرخ های پیش از بحران (۲۰۰۳ الی ۲۰۰۸) در نیمی از بخش‌ها، کند شده است. بخش صنعت (ساخت) بیشترین کاهش در رشد بهره‌وری (بیش از ۲ واحد درصد) را در این دوره داشته است. مناطقی که شدیدترین کاهش بهره‌وری را تجربه کردند، آمریکای لاتین و کارائیب و آسیای جنوبی بودند. در آسیای جنوبی و جنوب صحرائی آفریقا و در کشورهای با درآمد پایین، کاهش بهره‌وری در کشاورزی خصوصاً با سقوط قیمت کالاها همراه شد. در مقابل، رشد

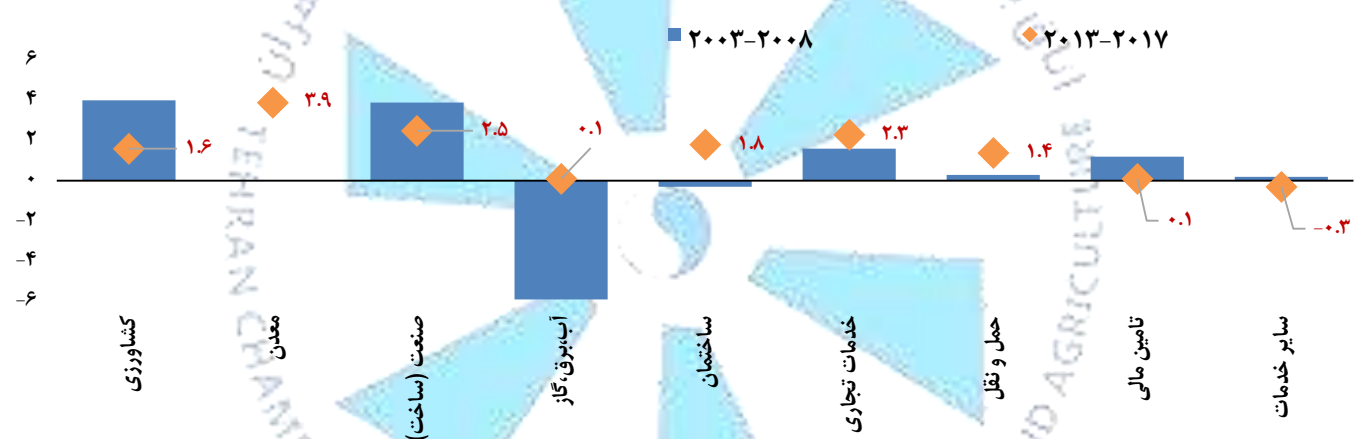

معاونت بررسی های اقتصادی

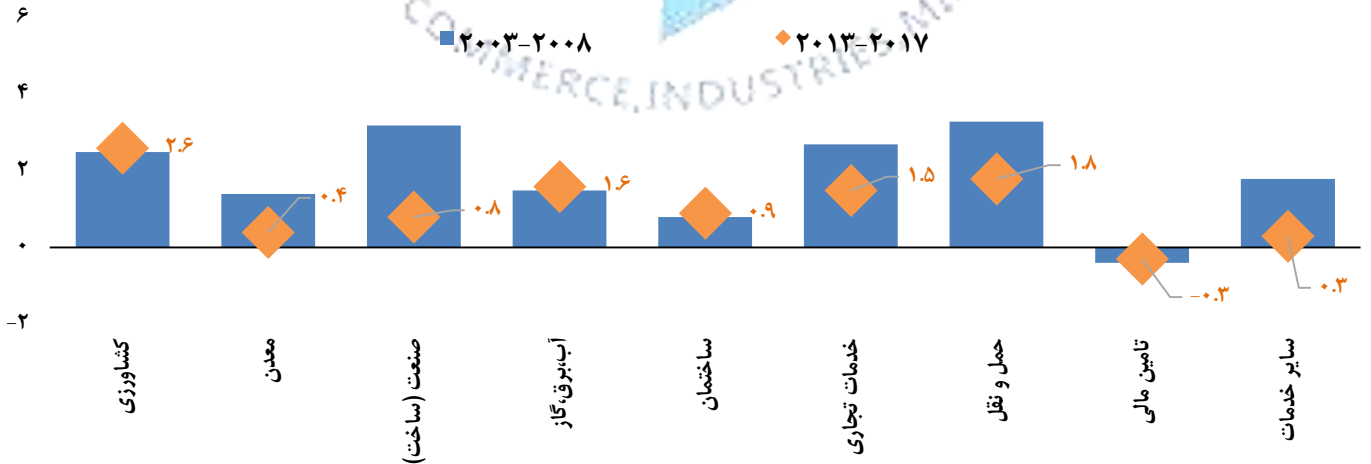
بهره‌وری کشورهای در حال توسعه و نوظهور در بخش ساختمان و آب، برق و گاز در سال ۲۰۱۳-۱۷ کمی افزایش یافته است. در اقتصادهای پیشرفته، رشد بهره‌وری پس از بحران مالی جهانی در بخش‌هایی مانند خدمات تجاری، حمل و نقل، آب و برق و ساختمان تقویت شده است (نمودار ۷)

مشارکت بخشی در کاهش رشد بهره‌وری پس از بحران مالی جهانی: به طور کلی رشد بهره‌وری نیروی کار در کشورهای در حال توسعه و نوظهور زودتر از بحران مالی جهانی شتاب گرفت، اما متعاقباً کاهش یافت. بیش از یک سوم از کاهش رشد بهره‌وری پس از بحران مالی در کشورهای در حال توسعه و نوظهور، با کندتر شدن رشد بخش صنعت (ساخت) و یک سوم دیگر با کاهش رشد در بخش‌های تامین مالی و خدمات تجاری رخ داده است. این رویداد، تا حدودی نشان‌دهنده ضعف مداوم تجارت جهانی پس از بحران مالی جهانی و همچنین اختلال در تأمین مالی جهانی است که توسط خود بحران مالی ایجاد شده است. بین سال‌های ۲۰۱۰ الی ۲۰۱۷، بخش خدمات دو سوم رشد بهره‌وری در کشورهای در حال توسعه و نوظهور را در مقایسه با یک پنجم در مورد صنعت (ساخت) به خود اختصاص داده است (نمودار ۸).

نمودار ۵- رشد بهره‌وری بخشی در اقتصادهای پیشرفته- درصد

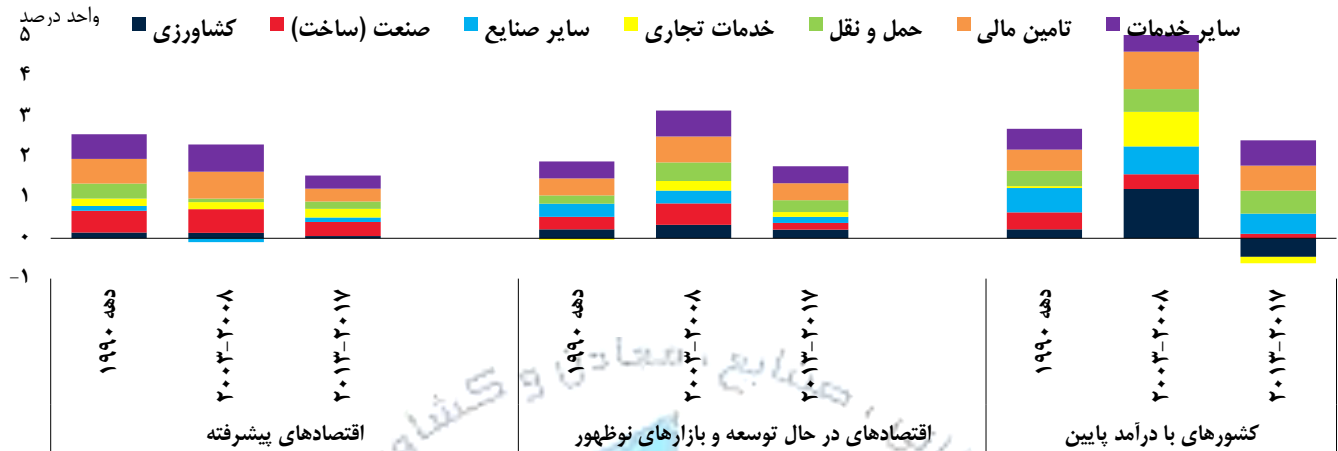

نمودار ۶- رشد بهره‌وری بخشی در اقتصادهای در حال توسعه و بازارهای نوظهور-درصد

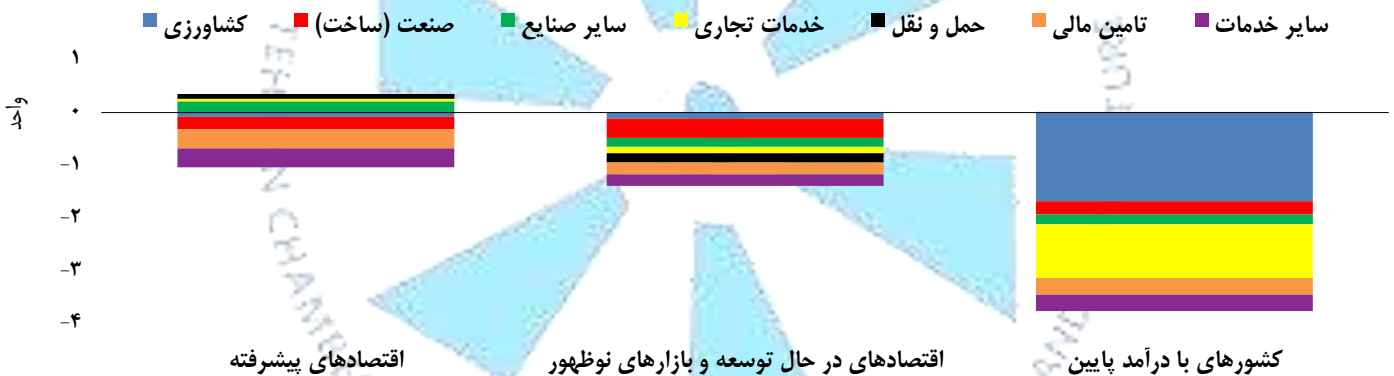

نمودار ۷- مشارکت بخشی در رشد بهره وری

نمودار ۸- تغییرات مشارکت بخشی در رشد بهره وری بین سالهای ۲۰۰۳-۰۸ و ۲۰۱۳-۱۷

منبع: OECD; United Nations; بانک جهانی; منابع ملی; APO; EASD; GGDC; ILO; KLEMS

- "تامین مالی" شامل خدمات کسب و کار می‌شود. "سایر خدمات" شامل خدمات دولتی و فردی می‌شود. "سایر صنایع" شامل معدن، آب، برق، گاز و ساختمان است.

نقش افزایش بهره وری بین بخشی و درون بخشی: رشد بهره وری درون بخشی (بخشی از رشد کلی بهره وری نیروی کار بوده که ناشی از بهبود بهره وری درون بخش‌های گوناگون است) ممکن است در نتیجه اثرات بهبود سرمایه، سرمایه‌گذاری در سرمایه فیزیکی، پیشرفت‌های فن‌آوری، جابه‌جایی منابع از کم‌بهره‌ترین به بهره‌ورترین بنگاه اتفاق افتاده باشد. رشد بهره وری بین بخشی (بخشی از رشد کلی بهره وری نیروی کار است که ناشی از تخصیص مجدد منابع تولید بین بخش‌ها است) ممکن است در نتیجه رشد بهره وری بین بخش‌هایی با سطح بهره وری متفاوت (اثر بخشی ایستا) و یا رشد بین بخش‌هایی با نرخ رشد بهره وری متفاوت (اثر بخشی پویا)، حاصل شود.

بین سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۷، رشد بهره وری در اقتصادهای پیشرفته تقریباً به طور کامل ناشی از افزایش بهره وری درون بخشی بوده، در حالی که دو پنجم رشد بهره وری کشورهای در حال توسعه و نوظهور و بیش از نیمی از رشد بهره وری کشورهای با درآمد پایین، به دلیل تخصیص مجدد نیروی کار بخشی بوده است (نمودارهای ۹ و ۱۰). در اقتصادهای پیشرفته، رشد بهره وری درون بخشی در این دوره عمدتاً در بخش‌های صنعت (ساخت)، تجارت و تامین مالی رخ داده

معاونت بررسی های اقتصادی

است. به طور کلی متوسط رشد سالانه بهره‌وری درون بخشی طی سال‌های ۱۷-۲۰۱۳ به ۰,۹ درصد کاهش یافته که به دلیل کاهش بهره‌وری ناشی از تخصیص مجدد نیروی کار بوده است. در کشورهای در حال توسعه و نوظهور، رشد بهره‌وری درون بخشی از سال ۱۹۹۵ حدود سه پنجم رشد کل بهره‌وری را به خود اختصاص داده است. در واقع رشد درون بخشی که در همه بخش‌ها گسترده بوده، منعکس کننده دستاوردهای کشاورزی، تجارت، حمل و نقل و خدمات دولتی و شخصی است.

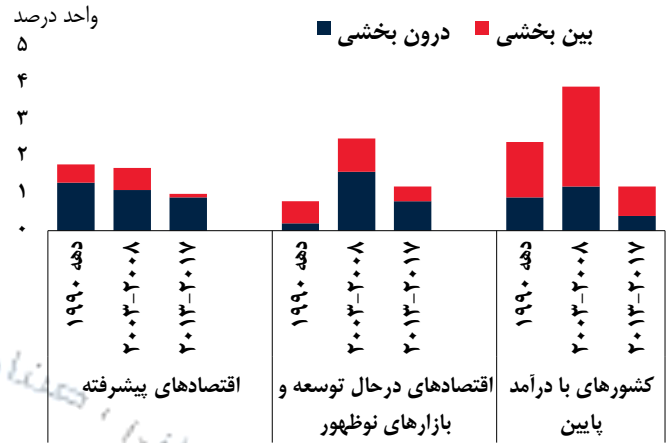
افزایش بهره‌وری بین بخشی به طور عمده منعکس کننده حرکت از بخش کشاورزی و صنعت (ساخت) به سمت بخش خدمات است. سهم بخش کشاورزی از کل شاغلان از حدود ۷۰ درصد در سال ۱۹۷۵ به حدود ۳۰ درصد در سال ۲۰۱۷ کاهش یافته است. تأثیر تخصیص مجدد نیروی کار بخشی در رشد بهره‌وری، به ویژه در جنوب صحرای آفریقا بسیار زیاد بوده اما در جنوب آسیا و آسیای شرقی و اقیانوسیه نیز مهم بوده است. در دوره پس از بحران مالی جهانی، افزایش بهره‌وری ناشی از تخصیص مجدد نیروی کار بخشی در بیشتر مناطق کشورهای در حال توسعه و نوظهور در مقایسه با دوره قبل از بحران مالی جهانی کاهش یافته است. در کشورهای در حال توسعه و نوظهور، کاهش تخصیص مجدد نیروی کار بخشی، دو پنجم کاهش رشد بهره‌وری بین سال‌های ۸-۲۰۰۳ و سال‌های ۱۷-۲۰۱۳ را به خود اختصاص داده است. در کشورهای با درآمد پایین، تخصیص مجدد نیروی کار بخشی، بیش از نیمی از رشد بهره‌وری کل بین سال‌های ۱۹۹۵ و ۲۰۱۷ را به خود اختصاص داده، اما مانند سایر کشورهای در حال توسعه و نوظهور، بعد از بحران مالی جهانی متوقف شده است. مشارکت توزیع مجدد بخشی در رشد بهره‌وری از متوسط سالانه ۲,۷ واحد درصد در طی دوره ۲۰۰۳ الی ۲۰۰۸ به ۰,۸ واحد درصد طی سال‌های ۱۷-۲۰۱۳ کاهش یافته است. در حالی که افزایش بهره‌وری بین بخشی در کشورهای با درآمد پایین در دوره قبل از بحران مالی جهانی به دلیل خروج گسترده نیروی کار از بخش کشاورزی بوده، در پسا بحران مالی جهانی، این تغییر عمدتاً ناشی از ورود نیروی کار به بخش خدمات مانند خدمات تجاری و تامین مالی و ورود محدود به صنعت (ساخت) بوده است. کاهش سهم بهره‌وری بین بخشی با کاهش مشارکت بهره‌وری درون بخشی در رشد بهره‌وری از ۱,۲ واحد درصد در سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۰۳ به ۰,۴ واحد درصد در سال ۲۰۱۷-۲۰۱۳ همراه بوده است.

منشاء کم‌رنگ شدن تخصیص مجدد نیروی کار بخشی: در برخی از کشورهای صادرکننده کالا، به ویژه در آمریکای لاتین و کارائیب و جنوب صحرای آفریقا، کاهش در تخصیص مجدد نیروی کار بخشی، پس از بحران مالی جهانی تا حدی منعکس کننده جذب کمتر نیروی کار توسط بخش‌های خدمات و ساختمان به دلیل کمتر شدن قیمت جهانی کالاها و اثر آن بر تقاضای داخلی بوده است. این موضوع در آسیای شرقی و اقیانوسیه، منعکس کننده رشد اقتصادی کندتر بوده زیرا ظرفیت مازاد تولید به تدریج از بین رفته است. در اروپا و آسیای مرکزی، بخش‌های صنعت (ساخت)، تامین مالی و معدن که بهره‌وری بالاتری دارند، طی بحران بدهی منطقه یورو و سقوط قیمت کالاها در سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۶ آسیب دیدند. در همین حال، در آسیای جنوبی، با ادامه رشد شهرنشینی و رشد شدید مصرف، حرکت نیروی کار از بخش کشاورزی با بهره‌وری پایین به بخش‌های با بهره‌وری بالاتر سرعت گرفت. در حالی که نیروی کار در کشورهای در حال توسعه و نوظهور به جابه‌جایی خود از بخش کشاورزی ادامه می‌دهند، این روند در تمام مناطق کشورهای در حال توسعه و نوظهور به غیر از جنوب آسیا، کند شده است.

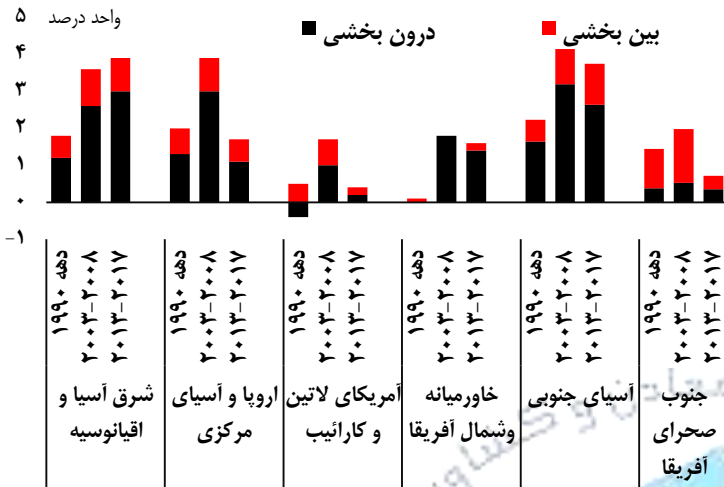

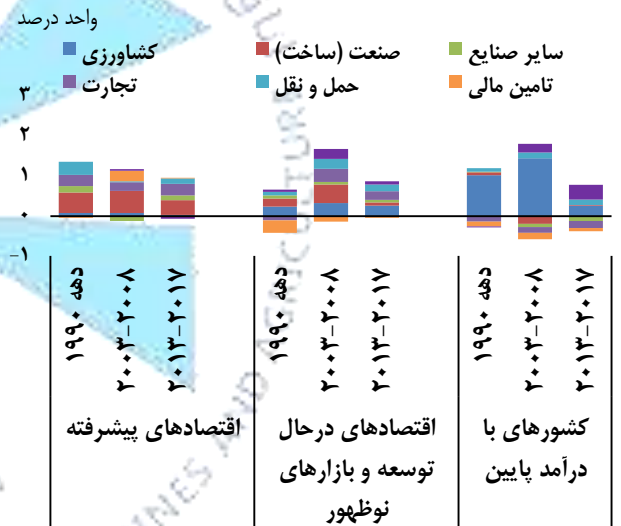
نمودار ۹- مشارکت درون و بین بخشی در رشد بهره‌وری

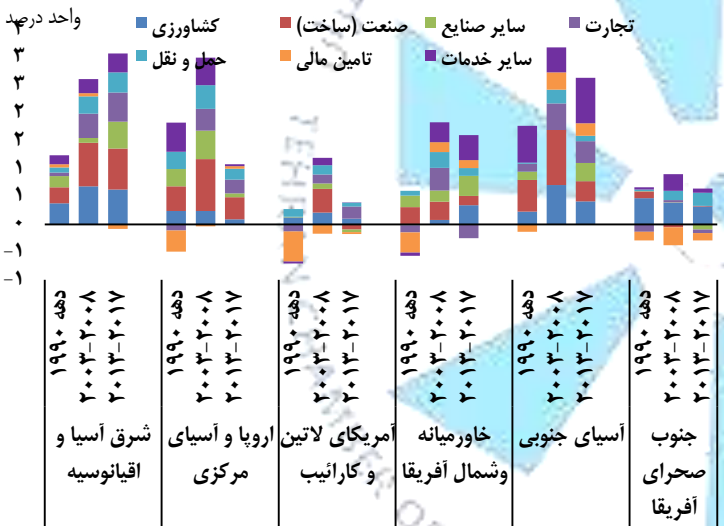
معاونت بررسی های اقتصادی
نمودار ۱۰- مشارکت درون و بین بخشی در رشد بهره‌وری بر حسب منطقه

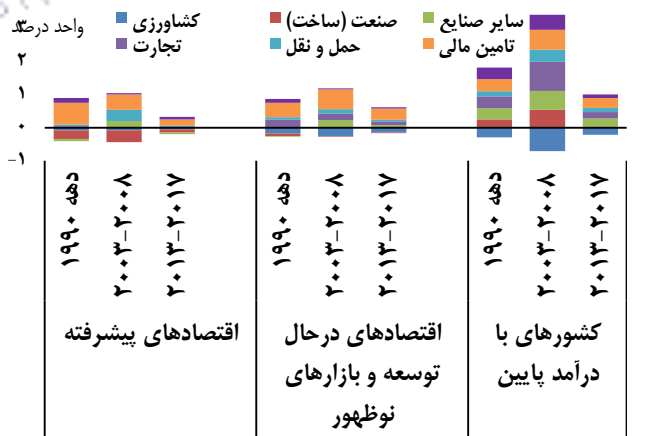
نمودار ۱۱- مشارکت رشد بهره‌وری درون بخشی

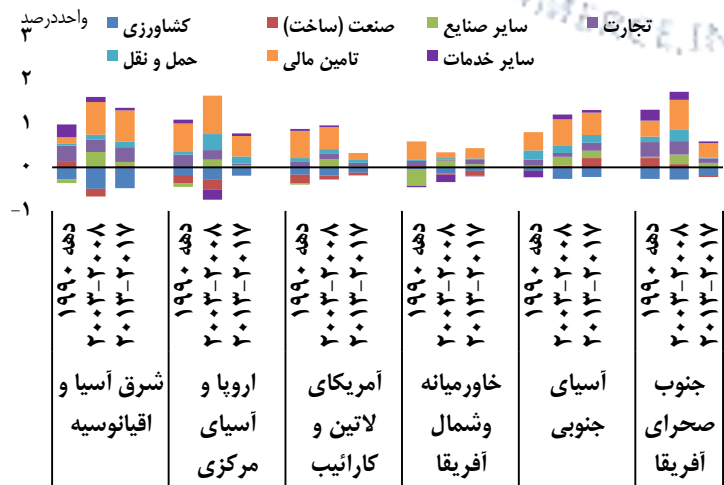
نمودار ۱۲- مشارکت رشد بهره‌وری درون بخشی بر حسب منطقه

نمودار ۱۳- مشارکت رشد بهره‌وری بین بخشی

نمودار ۱۴- مشارکت رشد بهره‌وری بین بخشی بر حسب منطقه

*- اطلاعات نمودارهای ۹ تا ۱۴ متوسط بهره‌وری خاص کشور بر اساس نمونه‌های ۹۴ کشور طی سال‌های ۱۹۹۵-۹۹ و ۱۰۳ کشور طی سال‌های ۲۰۰۳-۱۷ را نشان می‌دهد. رشد درون بخشی نشان دهنده سهم نرخ رشد بهره‌وری وزنی ارزش افزوده واقعی است؛ و اثر رشد بین بخشی نشان دهنده سهم ناشی از تغییر در سهم اشتغال است. "سایر صنایع" شامل معادن، آب و برق، گاز و ساختمان است. "تامین مالی" شامل خدمات تجاری است. "سایر خدمات" شامل خدمات دولتی و شخصی است.

منبع: OECD; United Nations; بانک جهانی؛ منابع ملی؛ APO; EASD; GGDC; ILO; KLEMS

- سایر عوامل موثر در رشد بهره‌وری:

- اندازه بنگاه: در میان بنگاه‌های اقتصادهای در حال توسعه و نوظهور، بنگاه‌های بزرگ نسبت به بنگاه‌های کوچک تمایل بیشتری به بهره‌ور بودن دارند. این تا حدی به این دلیل است که بنگاه‌های بزرگ می‌توانند برای نوآوری در تحقیق و توسعه بیشتر سرمایه‌گذاری کرده و مجموعه ایده‌های غنی‌تری را گرد هم آورند.
  - فناوری: بنگاه‌های دارای فناوری بالاتر، که عمدتاً در آسیای شرقی و اقیانوس آرام، اروپا، آسیای مرکزی و آسیای جنوبی مستقر هستند، بهره‌وری کل عوامل تولید بیشتری نسبت به بنگاه‌های بخش سنتی‌تر دارند. فناوری در بنگاه‌های پیشرو می‌تواند سرریزهای مثبت بهره‌وری کل عوامل تولید را برای سایر بنگاه‌ها به ارمغان آورد. بنگاه‌ها می‌توانند با الگوبرداری از بهترین روش‌های تولید و ساختارهای سازمانی بنگاه‌های پیشرو منطقه، از مزایا و فرصت‌های موجود بهره‌مند شوند.
  - صادرات: همچنین، اقداماتی که در راستای ارتقای صادرات و بهبود شرایط تجاری انجام می‌شود، می‌تواند به بسته شدن شکاف بهره‌وری کل عوامل تولید کمک کند. بنگاه‌هایی که سهم بالایی از صادرات دارند به طور قابل توجهی به بنگاه‌های پیشرو در بهره‌وری کل عوامل تولید نزدیکتر هستند.
- بیماری همه گیر کووید-۱۹ ضربه سنگینی به اقتصاد جهانی وارد کرده است. اختلالات اقتصادی و مالی مانند مواردی که در اثر همه‌گیری ایجاد شده است، می‌تواند تخصیص مجدد نیروی کار بخشی را افزایش دهد، زیرا کارگران از بخش‌هایی که بیشتر تحت تأثیر قرار گرفته‌اند به بخش‌هایی که تأثیر کمتری پذیرفته‌اند، جابه‌جا می‌شوند. اما به نظر می‌رسد محدودیت‌های تحرک ناشی از بیماری همه‌گیر، همراه با عدم موفقیت در ایجاد شغل، حداقل در کوتاه مدت، همگام با از بین رفتن بعضی مشاغل، روند تخصیص مجدد را کند کرده است. اگر بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ مانع از جابه‌جایی نیروی کار از بخش کشاورزی به مناطق شهری شود، انتظار می‌رود افزایش بهره‌وری از جانب تخصیص مجدد نیروی کار بخشی به ویژه در کشورهای با درآمد پایین، شدیداً کاهش یابد.

➤ جهش و صنعتی‌زدایی

طی دهه‌های گذشته، توسعه اقتصادی اقتصادهای پیشرفته به طور معمول شامل دوره‌ای از صنعتی شدن بوده، زیرا نیروی کار از بخش کشاورزی به سمت صنعت (ساخت) حرکت کرده و در دوره بعدی صنعتی شدن، نیروی کار به بخش خدمات منتقل می‌شد. با این حال، اخیراً در برخی از اقتصادهای در حال توسعه و بازارهای نوظهور، نیروی کار مستقیماً از کشاورزی به خدمات جابه‌جا شده است، پدیده‌ای که "جهش"^۳ نامیده می‌شود. در سه منطقه کشورهای در حال توسعه و نوظهور (اروپا و آسیای مرکزی، آمریکای لاتین و کارائیب و خاورمیانه و شمال آفریقا) نیروی کار نه تنها از بخش کشاورزی خارج شده بلکه از بخش صنعت نیز خارج شده است "صنعتی‌زدایی"^۴. در این مناطق، اشتغال تا حد زیادی به بخش ساختمان (خاورمیانه و شمال آفریقا)، بخش تامین مالی (آمریکای لاتین و کارائیب و خاورمیانه و شمال آفریقا) و خدمات تجاری (خاورمیانه و شمال آفریقا و اروپا و آسیای مرکزی) منتقل شده است. از آنجا که برخی از این بخش‌ها، به ویژه خدمات تجاری و ساختمان، بهره‌وری کمتری نسبت به صنعت (ساخت) دارند، این امر منجر به سهم پایین‌تر اروپا و آسیای مرکزی یا حتی سهم منفی آمریکای لاتین و کارائیب و خاورمیانه و شمال آفریقا از منابع بین بخشی برای رشد بهره‌وری شده است.

"جهش" با رشد سریع تقاضا برای خدمات و رشد کندتر تقاضا برای کالاهای صنعتی کاربر، تقویت شده است. در کشورهای با درآمد پایین، "جهش" در درجه اول شامل رشد خدمات سنتی (فردی) است. به خصوص در کشورهای

^۳Leapfrogging
^۴de-industrialization

معاونت بررسی های اقتصادی

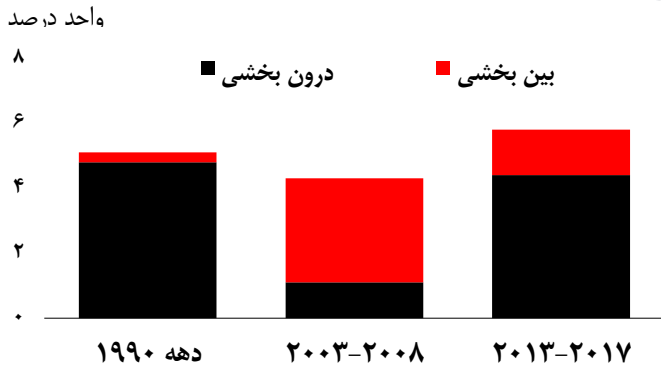
وابسته به کالاهای اساسی، افزایش درآمدهای ناشی از رونق قیمت کالاها در دهه ۲۰۰۰ ممکن است باعث افزایش تقاضا برای خدمات، همراه با افزایش اشتغال در خدمات شود. جهش شامل رشد خدمات مدرن (مالی، ارتباطات، رایانه، فنی، حقوقی، تبلیغات و تجارت) است که از کاربرد فن آوری های اطلاعاتی و همچنین توانمندی تجارت برون مرزی، بهره مند شده اند. در گذشته، صنایع کاربر به طور سنتی تعداد زیادی از نیروی کار غیرماهر را جذب می کردند، اما به دلیل افزایش رقابت جهانی، افزایش اتوماسیون، اینترنت اشیاء و هوش مصنوعی، جابه جایی نیروی کار غیر ماهر به سمت صنعت (ساخت) کاهش یافته است.

➤ پیامدهای سیاستی

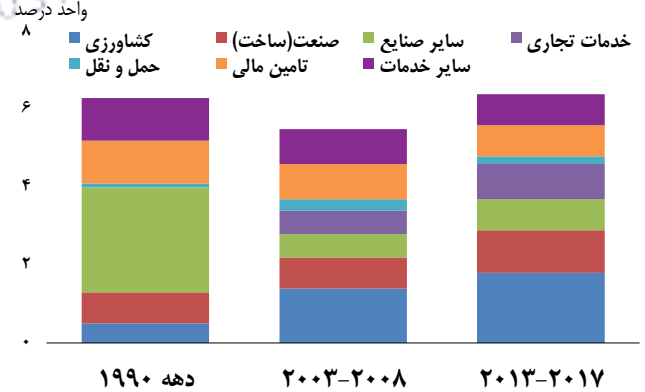
تخصیص مجدد نیروی کار در بخش های گوناگون، محرک مهمی در رشد بهره وری در اقتصادهای در حال توسعه و بازارهای نوظهور در دهه های اخیر بوده است. شکاف های قابل توجه باقی مانده در بهره وری بین بخش های گوناگون نشان می دهد که این منبع رشد، هنوز پتانسیل قابل توجهی دارد. با این وجود، موانع همچنان وجود دارند. به عنوان مثال، افزایش پیچیدگی و اتوماسیون ها در فرایندهای تولید صنعتی، با افزایش نیازهای آنها به نیروی کار ماهر، ممکن است دستیابی به افزایش بهره وری ناشی از تغییر اشتغال به سمت بخش های با بهره وری بالا را برای کشورها دشوارتر کند. این یکی از ملاحظات است که به لزوم ایجاد سیاست های حمایت از رشد بهره وری اشاره دارد.

❖ **بهبود بهره وری بخش کشاورزی:** در حالی که بهره وری کشاورزی در اقتصادهای در حال توسعه و بازارهای نوظهور و کشورهای با درآمد پایین بهبود یافته، اما هنوز پایین تر از سطح ایده آل اقتصادهای پیشرفته است. با توجه به اینکه کشاورزی در بیشتر کشورهای با درآمد پایین مهمترین بخش اقتصادی است، افزایش بهره وری در این بخش برای تقویت اشتغال در سایر بخش ها، افزایش بهره وری کلی و کاهش فقر حیاتی است. تجربه کشورهایی مانند ویتنام نشان می دهد که می توان بهره وری کشاورزی را از طریق اقدامات هدفمندی که زیرساخت های موجود در این بخش را بهبود می بخشد، امنیت زمین ها را تضمین می کند و دسترسی به منابع مالی را ارتقا می بخشد، افزایش داد (نمودارهای ۱۵ تا ۱۸). اگر سایر اقتصادهای در حال توسعه و بازارهای نوظهور تخصیص مجدد نیروی کار از بخش کشاورزی به سمت صنعت (ساخت) و خدمات را که طی سال های ۰۸-۲۰۰۳ در چین و ویتنام اتفاق افتاده، تکرار کنند، تخمین زده می شود که این رویه باعث افزایش رشد کلی بهره وری آنها به میزان ۰.۱ واحد درصد در سال (و ۱ واحد درصد در سال در کشورهای با درآمد پایین) شود.

نمودار ۱۶- مشارکت درون و بین بخشی در رشد بهره وری در ویتنام

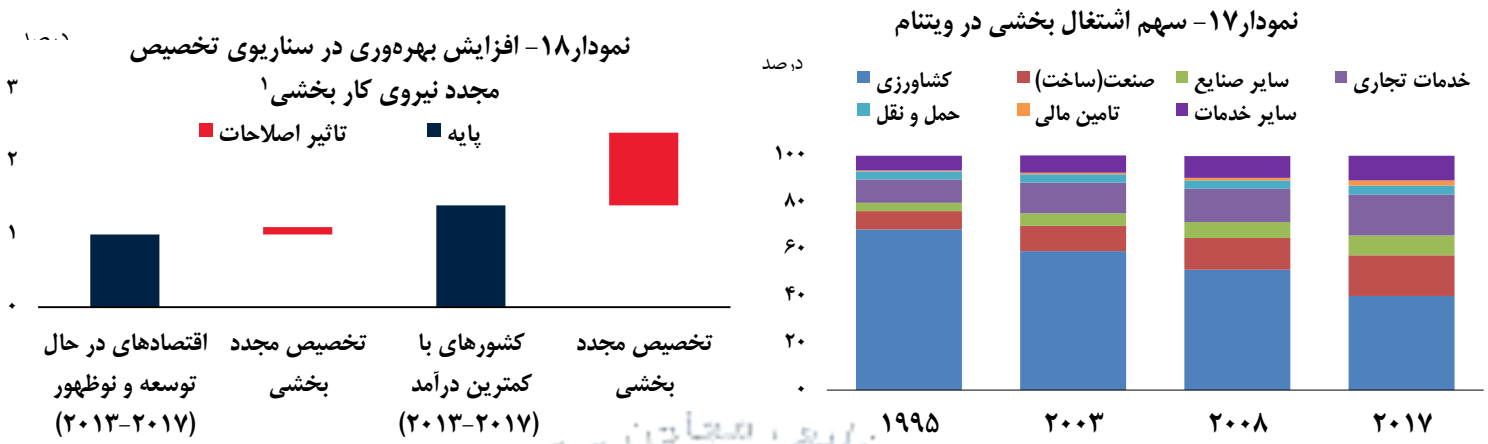

نمودار ۱۵- مشارکت بخشی در رشد بهره وری در ویتنام

معاونت بررسی های اقتصادی

منبع: OECD; United Nations; بانک جهانی; APO; EASD; GGDC; ILO; KLEMS

۱- سناریوی اصلاحات، اصلاح تخصیص مجدد بخشی برای چین و ویتنام، که طی سالهای ۲۰۰۳-۲۰۰۸ تغییر ساختاری موفقیت آمیزی را تجربه کرده اند، در نظر می‌گیرد. به طور خاص، این سناریو فرض می‌کند که کاهش ۱۵ درصدی سهم اشتغال در بخش کشاورزی افزایش سهم صنعت (ساخت) و خدمات تجاری را به همراه دارد.

❖ **فرصت‌ها در بخش خدمات:** روندهایی از جمله کاهش سهم اشتغال در بخش صنعت (ساخت) و اتوماسیون می‌تواند در توسعه مبتنی بر بخش صنعت (ساخت) به طور فزاینده‌ای چالش برانگیز باشد. از طرف دیگر، بسیاری از بخش‌های خدماتی با ارزش افزوده بالا، مانند تامین مالی، فناوری اطلاعات و ارتباطات، حسابداری و خدمات حقوقی فرصت‌هایی را برای رشد سریع بهره‌وری فراهم می‌کنند. اما، تشخیص اینکه کدام بخش‌ها می‌توانند این نقش را ایفا کنند، برای دولت‌ها دشوار است. پیچیدگی و میزان مداخلات دولت‌ها برای توسعه حوزه‌های جدید، اغلب توانایی مدیریت ریسک آنها را به چالش کشیده است.

❖ **کاهش موانع تخصیص مجدد:** حمایت از تخصیص کارآمد منابع از طریق حذف اختلالات بازار، می‌تواند افزایش قابل توجه بهره‌وری را به همراه داشته باشد- برخی برآوردها نشان می‌دهد بهره‌وری بنگاه‌ها در هند و چین می‌تواند ۳۰ تا ۶۰ درصد بیشتر از حالتی باشد که تخصیص نادرست نیروی کار و سرمایه بین بخشی در آن وجود دارد. کاهش پیچیدگی‌های نظارتی و مسئولیت‌ها و همچنین ارزیابی مجدد نقش بنگاه‌های دولتی، می‌تواند منجر به بهبود توانایی بنگاه‌های جدید را برای ورود و رقابت در بخش‌های با بهره‌وری بالا شود. کاهش یارانه‌ها، از جمله یارانه‌های انرژی، می‌تواند از تخصیص نادرست منابع به سمت بخش‌های کم بهره‌ور و ناکارآمد انرژی‌بر، بکاهد. بسیاری از فعالیت‌های دارای بهره‌وری بالا در بخش صنعت (ساخت) و بخش خدمات به طور فزاینده‌ای در حال تمرکز بر روی مهارت‌ها هستند. سرمایه‌گذاری قابل توجه در سرمایه انسانی، از جمله در سطح تحصیلات عالی، توانایی جابه‌جایی نیروی کار را بین بخش‌های گوناگون و فعالیت در مشاغل با فناوری‌های جدید و بهره‌ورتر، افزایش می‌دهد. بنگاه‌ها در اقتصادهای در حال توسعه و بازارهای نوظهور می‌توانند با مشارکت در زنجیره‌های ارزش جهانی، شیوه‌های مدیریتی خود را به روز کرده و بهبود بخشند و از سرریزهای فناوری کشورهای پیشرفته بهره‌مند شوند. علاوه بر این، از بین بردن موانع مهاجرتی می‌تواند به تسهیل تحول ساختاری هم کمک کند.

^۱ مزایای فناوری که بدون صرف هزینه از تلاش‌های تحقیق و توسعه سایر بنگاه‌ها کسب می‌شود. انتظار می‌رود سرریز فناوری از بنگاه‌های پیشرو در اقتصادهای پیشرفته به سمت بنگاه‌های بازارهای نوظهور باشد.

➤ خلاصه و جمع بندی

یافته‌های گزارش نشان می‌دهد:

- تخصیص مجدد نیروی کار بخشی حدود دو پنجم افزایش کل بهره‌وری بین سال‌های ۲۰۱۷-۱۹۹۵ را به خود اختصاص داده، اما بعد از بحران جهانی این افزایش متوقف شده و کاهش تخصیص مجدد نیروی کار بخشی حدود دو پنجم کاهش سرعت رشد بهره‌وری در اقتصادهای در حال توسعه و بازارهای نوظهور بین ۲۰۱۷-۲۰۱۳ بوده است.
- در کشورهای در حال توسعه و نوظهور، بهره‌وری در بخش کشاورزی به عنوان بخشی با کمترین بهره‌وری، ۸۵ درصد پایین‌تر از متوسط کل بهره‌وری است. کشاورزی کمتر از ۱۰ درصد کل ارزش افزوده و حدود ۳۰ درصد اشتغال در کشورهای در حال توسعه و نوظهور را تشکیل می‌دهد. شکاف بهره‌وری در اقتصادهای در حال توسعه و اقتصادهای پیشرفته در بخش کشاورزی گسترده است و این شکاف در اقتصادهای در حال توسعه و بازارهای نوظهور کمتر از ۲۰ درصد از اقتصادهای پیشرفته بوده که تا حدودی نشان‌دهنده کندبودن رشد فن‌آوری در بخش کشاورزی در برخی از فقیرترین کشورهای در حال توسعه و نوظهور است.
- در میان بخش صنعت (ساخت)، بالاترین میزان بهره‌وری در بین بنگاه‌هایی است که سهم بالایی از کل صادرات دارند.
- سه عامل مهم در تغییر الگوی بهره‌وری کل عوامل تولید در کشورهای در حال توسعه و نوظهور شامل به روزرسانی درون بنگاهی، سرریزهای تکنولوژی و محیط سیاستی است. بررسی اندازه بنگاه و صادرات بنگاه‌ها نشان می‌دهد که قابلیت بنگاه‌های صنعتی تکنولوژی محور نسبت به سایر بنگاه‌ها برای پیشروبودن در بهره‌وری کل عوامل تولید، بالاتر است. دانش، تجربه، تحقیق و توسعه و فناوری اطلاعات می‌توانند بهره‌وری کل عوامل تولید را از طریق بهبود کیفیت محصول و به روزرسانی فرآیند تولید در بنگاه‌های اقتصادی افزایش دهد. بنگاه‌هایی که کارکنان بیشتری دارند، سرمایه‌گذاری بیشتری در تحقیق و توسعه داشته و به طور قابل توجهی به مرز بهره‌وری کل عوامل تولید نزدیکتر هستند. علاوه بر این، فناوری در بنگاه‌های پیشرو می‌تواند سرریزهای مثبت بهره‌وری کل عوامل تولید را برای سایر بنگاه‌ها به ارمغان آورد. دانش همچنین از طریق ارتباط با سایر بنگاه‌ها، تجارت، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و مهاجرت منتقل می‌شود. به نظر می‌رسد فعال‌سازی سیاست‌های موثر نوآورانه برای تقویت دستاوردهای نوآوری بسیار مهم است.
- اعمال سیاست‌های درست می‌تواند هم منجر به تخصیص مجدد نیروی کار بخشی و هم افزایش بهره‌وری در بخش‌های کم بهره‌ور شود. سیاست‌های حمایت از جابه‌جایی نیروی کار و سرمایه‌گذاری شامل "بهبود کیفیت و دسترسی به آموزش، ارتقاء حکمرانی خوب و کاهش هزینه‌های انجام کسب و کار؛ تقویت ظرفیت‌های نهادی و مدیریتی؛ کاهش اختلالات، مانند مقررات ضد رقابتی و یارانه‌ها، حمایت از تحقیق و توسعه؛ و رفع تنگناهای زیرساختی" هستند. با توجه به بهره‌وری پایین بخش کشاورزی در کشورهای در حال توسعه و نوظهور و نقش کشاورزی به عنوان مهمترین بخش در کشورهای با درآمد پایین، سیاست‌های افزایش بهره‌وری در این بخش مانند اقدامات مربوط به تقویت زیرساخت‌ها و بهبود حقوق مالکیت زمین می‌تواند بسیار موثر باشد.
- با محدود کردن تحرک نیروی کار و همچنین فعالیت‌های اقتصادی در همه گیری کووید-۱۹، ممکن است تخصیص مجدد نیروی کار بخشی کندتر شود.